

ЛІТЕРАТУРА ХІХ-ХХІ СТОЛІТТЯ

УДК 821.162.

DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-7-132-138

National cultural identity by Joseph Conrad under his first critics eyes

Національно-культурна ідентичність Джозефа Конрада очима перших критиків

Olena Tkachuk,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Doctoral Candidate

<https://orcid.org/0000-0001-5580-8275>
helenatkachukzhukowska@gmail.com

Taras Shevchenko National
University of Kyiv

National University of Kyiv

✉ 14 Taras Shevchenko Blvd.,
Kyiv, 01601

Олена Ткачук,

кандидат філологічних наук,
доцент, докторант

Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка

✉ бульвар Тараса Шевченка, 14,
Київ, 01601

Original manuscript received July 25, 2018

Revised manuscript accepted October 12, 2018

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the issue of national cultural identity of Joseph Conrad's prose in the first English-language critique reviews. The awareness of the "polishness" of the writer's artistic world who was influenced by the English mentality in the British society did not happen immediately, gradually passing evolution, beginning with the awareness of "alien" and transforming in the plane of "Continentalism" and "Slavonism", and only after that – "polishness". The debate about the Polish culture of Joseph Conrad continues to our day, although in the early critical reviews devoted to his works, the search for national and cultural identity began as the basis of his peculiar poetic world in the realization of all its constituent categories – geography, history, religion and the spiritual structure. The relevance of the topic is determined by the scientific interest in the problem of multiculturalism, which has intensified over the last decade in the literary criticism and at the same time the lack of literary comprehension of national and cultural identity, through which the aesthetic, philosophical and poetic sense of the artistic heritage of Joseph Conrad is revealed, in addition to the need to highlight the methodological significance of multicultural typological-critical receptions in foreign scientific works. The purpose of the paper is to reveal the meaning of the Polish component of the multicultural identity of Joseph Conrad. Theoretical and methodological basis of the study consists of critical English-language reviews, anthropology of culture, philosophy of culture as the basis of multiculturalism. The study of the formation of national-cultural identity notion was based on the achievements of the theorists of multiculturalism. In the process of writing such research methods as multicultural-typological and cultural-historical were used.

Key words: multiculturalism, national-cultural identity, Polish component, artistic heritage, critical reviews.

Вступ. Дискусія щодо приналежності до польської культури англійського класика Джозефа Конрада, про якого ірландський есеїст і видавець Роберт Лінд писав, що “якби він писав польською мовою, його твори б, безсумнівно, були б перекладені як англійською мовою, так і іншими мовами Європи” (Lynd, 1908: 157) продовжуються й досі. Актуальність теми визначається науковим інтересом до проблеми мультикультуралізму, що посилюється за останнє десятиліття у літературознавчій сфері та водночас недостатністю літературознавчого осмислення національно-культурної ідентичності, крізь призму якої розкривається естетичний, філософський і поетологічний смисл художньої спадщини Джозефа Конрада, крім цього – потребою висвітлення методологічної значущості мультикультурних типологічно-критичних реценцій у зарубіжному конрадознавстві. Мета статті полягає у розкритті змісту, означенні польської компоненти мультикультурної ідентичності художнього світу англійського класика ХХ століття, що набуло чинності і вагомості в перших англійських критичних рецензіях.

Методи та методика дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складають критичні англійські рецензії, антропології культури, філософії культури як засад мультикультурності. Вивчення формування поняття національно-ультурної ідентичності ґрунтувалось на досягненнях таких теоретиків мультикультуралізму як Бенедикт Андерсон, Джон Армстронг, Ерік Хобсбаум, Ентоні Сміт, Роджерс Брюейкер, Альфред Луї Кребер, Клайд Клакхон, Ернест Геллнер, Вероніка Бенет-Мартінез, Йінг-Йі Хонг, Анжела-Мінх Ту Нгуен. У процесі написання статті були задіяні такі **методи** дослідження, як мультикультурно-типологічний та культурно-історичний.

Результати та дискусія. Вже у ранніх критичних рецензіях, присвячених творам письменника, розпочалися пошуки національно-культурної ідентичності як підґрунтя його своєрідного поетичного світу у реалізації всіх її складових категорій, – географії, історії, релігії та духовної структури. Томас Вайз зауважував: “більшу частину кращих зразків критики <...> робіт (Конрада. – О. Т.) можна знайти на сторінках щоденних газет та оглядів і літературних есе різних обсягів” (Wise, 1920: 105). Так, наприклад, на польське походження Конрада вказують невідомий автор реву від 3 жовтня 1907 року у виданні “Glasgow News” (Sherry, 2005: 144), Джон Голсуорсі від 1 квітня 1908 року у виданні “Fortnightly Review” (Galsworthy, 1908: 152), Роберт Лінд від 10 серпня 1908 року у виданні “News Chronicle” (Lynd, 1908: 157), Едвард Гарнетт від 22 серпня 1908 року у виданні “Nation” (Garnett, 1908: 165).

Джон Голсуорсі зазначає, що Джозеф Конрад, нащадок польських шляхетських родин, постраждалив в російських репресіях після повстання 1863–1864 року, дитиною розділяючи долю своїх батьків у засланні, вже з ранніх років був вимушений вести, як моряк, кочове життя. Накопичений незвичайний духовний багаж думок, традицій, життя і мови створив його

індивідуальність та наклав відбиток на весь подальший творчий процес: “Як на вишуканому килимі кольори стають більш витонченими, більш чистими, так і на килимі художньої канви цього письменника вражає багатство яскравих відтінків в його ранніх книгах холоднішає до більш виразних, спокійних тонів у пізніших творах” (Galsworthy, 1908: 152). Голсуорсі, як видатний художник, відчувши унікальність артистичної природи Конрада, вловив і складний спектр її складових, – від професійної діяльності морського офіцера до політичного бекграунду, такого промовистого для сина польських інсургентів.

На його погляд, мистецтво Конрада є втіленням духу його народу, його творчої сили і натхнення, його свідомості й нерукотворної спадщини: “Мистецтво, яке натхненне космічним духом, по суті, є єдиним документом, якому можна по-справжньому довіряти, єдиним свідченням, яке не в силі зруйнувати час. А митці є очима людства, людського життя, і, щоб побачити свій шлях, вони повинні бути проникливими і неухильними. Єдина вимога, яку ми пред’являємо до мистецтва, – це дух художника і тільки потім вже його спосіб вираження, оскільки очевидно, що рівень мистецтва – це рівень технічної виразності. Жодна людина не може змінити духу, що живе в ній, але кожного дня, кожної години вона може міняти спосіб висловлювання. Все, що вона бачить, чує, читає, пише і думає, навіть те, про що вона мріє, може спричинити зміни у формі її художнього доробку. І чим багатше і повніше традиції і життя, які вирують у її психічному світі, тим досконаліша і потужніша буде текстура її творів», впевнений Голсуорсі (Galsworthy, 1908: 151–152).

На думку Роберта Лінда, поляк за ґенезою, – Конрад, пишучи англійською, демонструє не наслідування природі, а здійснення свого особистого вибору і маніфестацію певної моделі космополітизму. Дослідник зазначає “аристократизм” його героїв, який тільки зайвий раз свідчить про космополітизм і їх автора: “Його персонажі, як висловився б Пейтер, зовсім не “аристократи пристрасті”. Ми могли б назвати їх радше “аристократами, що зачаровують” або “зворушливими аристократами»” (Lynd, 1908: 157). Лінд підкреслює на початку рецензії, що польське походження письменника є загальновідомим фактом для кожного (“кожен знає, містер Конрад – поляк”) (Lynd, 1908: 156). Для дослідника, вочевидь, добре поінформованого про соціальне походження самого автора, космополітичність духовної структури його героїв є, скоріш за все, однією з прикмет їх соціального походження, адже одними з визначальних рис польської шляхти, так само як і дворянства інших народів, є ознаки космополітизму.

У своїй критичній статті від 22 серпня 1908 року, Едвард Гарнетт розмірковує над своєрідністю національного характеру прози Конрада. Заперечуючи “денационалізацію духу” Конрада, в якій його звинувачували і, все ж таки стверджуючи, що його “рідкісні” таланти явно перебувають під впливом англійської ментальності, дослідник з одного боку відмовляє їм в “англійськості”, у вимірі якої дехто з авторів

критичних рецензій намагається їх обчислити (“важко знайти щось менш англійське, ніж його іронічний, ніжний та водночас похмурий погляд на життя”, зазначає Гарнетт) (Garnett, 1908: 165), а з другого – вважає, що Конрад відчуває якусь особливу любов до грубувато-добродушного кодекса честі, кредо практичності і простоти світогляду англійців. Детермінуючи тривимірний формат його творів і відштовхуючись від визначення “континентальні”, Гарнетт поступово, крізь призму “слов’янськості” все ж таки приходять до усвідомлення їх “польськості”: “Фактично, той гумор, що грає таку важливу роль в його творах, є в дійсності слов’янським в своєму іронічному сприйнятті зворушливої жалюгідності та нікчемності людського існування і досить неанглійським в своїй вишуканій ніжності та, водночас, злобній критичності”. Аж ніяк не англійські твори Конрада є “континентальними за своїми літературними тенденціями, слов’янськими за своєю психологічною прозорливістю і польськими за своїми уподобаннями і меланхолійними модуляціями та преференціями мінору”. Безсумнівно, Польща багато втратила, заявляє Гарнетт, коли цей письменник, “в кого література тече в жилах, кинув жереб і поплав на англійському кораблі на край землі” (Garnett, 1908: 165). Цікаво, що, зазначаючи польський дух прози письменника, Гарнетт вперто уникає згадування про романтизм Конрада, який, все ж таки, був іншого гатунку, впевнений Юрій Косач, ніж традиційний “одчайдушний романтизм поляків” (Косач, 1946).

Але, починаючись з усвідомлення “чужоземності” (англійською – alien) художнього стилю, вивчення національно-культурної ідентичності Конрада поступово трансформувалось в площину “слов’янськості” (англійською – слов’янин, слов’янськість – Slav, Slavonism). Так, Норман Шеррі стверджує, що термін “чужоземність” вперше був застосований невідомим автором у ревію, що було опубліковано у “The Times Literary Supplement” 20 вересня 1907: “Англійці не можуть бути занадто вдячні за те, що цей чужоземний геній так блискуче застосовує нашу рідну мову для висловлення свого співчуття, своїх знань та досвіду” (Sherry, 2005: 137). Шеррі підкреслює, що Гарнетт, вживаючи дефініцію “чужоземний” у своїй рецензії від 28 вересня 1907 року, запозичив це визначення в анонімному ревію від 20 вересня 1907 року (Sherry, 2005: 21). Насправді, Гарнетт, зазначаючи у творчості Конрада “чужоземний дух віддалених народів”, безперечно, має на увазі поляків. І при цьому Гарнетт ще додає термін “слов’янський”, згадуючи, що англійці “отримали (! – О. Т.) містера Конрада зі слов’янських земель” (Garnett, 1907: 141).

Складається враження, що поняття “чужоземність”, яке спочатку було сприйняте у форматі “слов’янськості”, поступово модифікувалося у визначення “слов’янськість”, трансформувавшись в дослідженнях і, ніби з’явившись у роботі Гарнетта у 1907 році, як вважає Шеррі. Але дослідник забуває, що ще у 1898 році у своїй критичній статті, що вийшла у виданні “Academy”, Гарнетт вже застосовував визначення “слов’янськість” для

характеристики художнього стилю Конрада. Називаючи Велику Британію – Заходом, а українські землі у складі Польщі – Сходом, Гарнетт розмірковував над характером впливів відповідно “західної” і “східної” літератури на поезику Конрада: “Мистецтво містера Конрада з кордону, що розділяє Захід та Схід, природньо походять з країни, в слов’янських венах мешканців якої підмішано трохи східної крові, – з України” (Garnett, 1898: 81). У такий спосіб, першим, хто застосував визначення “слов’янськості” щодо Конрада, був його близький друг Едвард Гарнетт. В своїй рецензії від 28 вересня 1907 року, що вийшла у “Nation”, дослідник вказує на специфіку філософії Конрада у допитливості при вивченні законів, що керують людською природою, в чому і міститься секрет його сили, підкреслює Гарнетт. На відміну від англійських письменників, які звикли сприймати життя однобоко і необ’єктивно, слов’янські романісти проявляють неупередженість в зображенні характеру, що, звісно, не може не надавати їм привілеї в істинності створення художньої правди, вважає Гарнетт. Конрад, продовжує він, “показав нам боротьбу пристрасних і упертих прагнень (старань) людини, кинуті у простір нескінченної природи. Але перевага містера Конрада перед майже всіма сучасними англійськими романістами в його диференційованій неупередженості і справедливості, які, незворушно стикаючись зі всіма суперечливими імпульсами людської природи, відмовляється бути необ’єктивними на користь тільки одного типу людей... Глибока й нещадна щирість великих слов’янських письменників поєднується в нього з нездоланим шармом, який нагадає нам його співвітчизника Шопена” (Garnett, 1907: 141–142).

Ставлячи Конрада в один ряд з іншими слов’янськими письменниками, Гарнетт, перш за все має на увазі письменників російських, а, наповняючи на збереженні Конрадом традиції великої російської літератури, дослідник демонструє іноді не занадто глибоку обізнаність в літературі польській. Такій проникливості критика в дух російської літератури не варто дивуватися, адже завдяки його дружині, Констанс Гарнетт, про яку Конрад відізвався як про “незрівнянну перекладачку” (у листі Едварду Гарнетту від 22 лютого 1896 року) (Conrad, 1896: 263), англійські читачі були знайомі з прозою Тургенева, Толстого і Достоєвського. Норман Шеррі зазначає, що у рецензії від 3 жовтня 1907 року у виданні “Glasgow News” невідомий автор не тільки наслідує риторику, а й залишає майже незмінними всі ремарки Гарнетта (Sherry, 2005: 21). Наголошуючи на надзвичайному таланті Конрада, автор застосовує несподівані яскраві метафори і епітети, вказуючи на небританський кістяк поезику Конрада, підкреслює його безпристрасність у змалюванні різноманітних проявів людської суті, кожного дня нового вражаючого життя: “Конрад імпортував в англійську літературу якість, настрої і темперамент, яких в ній ніколи не було досі, – щось таке, що, можливо, абсолютно вороже нашому національному генію, в будь-якому разі, таке, що ми можемо порівняти тільки з творчістю великих російських письменників. Це те, що не так просто визначити, це можна розцінити як дух повної і безпристрасної широти,

ніби холодне північне світло, від якого ніщо не ховається і ніщо не затемнюється, в якому все з'являється в своїй формі і на своєму місці. Автор ніколи не приймає чийсь бік, нікого не зраджує через особисті почуття та переживання, не демонструє цинізм, презирство чи гіркоту, – все те, що британські письменники намагаються або оголити або приховати, – нічого, крім спокійного розуміння та безпристрасного викладу. В цьому міститься і похмура могильна іронія і слабкий відтінок меланхолії, що нагадує ніби споглядання без образи і обурення на марність і нікчемність людських зусиль і бажань. Але це зовсім нова нота в нашій літературі – гнітюча трагедія Гарді дещо зовсім інше, – така нова, що навіть відчувається, що це щось зовсім не британське, – а слов'янське. Безперечно, чудо спричинило цього великого письменника, натхненного генієм своєї раси, такої відмінної від нашої, застосовувати нашу мову як засіб художнього вираження і застосовувати її з силою і грацією природженого майстра” (Sherry, 2005: 144).

Висновки. У такий спосіб, після аналізу перших англomовних реву увагу на себе звертає велика кількість критичних зауважень щодо природи національно-культурної ідентичності Джозефа Конрада, особливо, враховуючи, що “твори Джозефа Конрада обговорювалися більшістю провідних критиків свого часу”, – за словами Томаса Вайза (Wise, 1920: 105). І, почавшись з усвідомлення “чужоземності” та “континентальності” письменника, вектор пошуків дослідників направлений був на визначення саме “слов'янськості” або “польськості” письменника, що дуже часто практично співпадало. Інша ситуація складалася у Польщі, на його батьківщині. Зазначаючи польське походження і розмірковуючи над питанням польського духу Конрада, критики головним чином зосереджувалися на складових англійської домінанти поетички прози письменника. Це доводить, що у Конрада надзвичайно органічно поєднувалися польська та англійська національно-культурні моделі. Саме тому мультикультурність, розгорнута Джозефом Конрадом як провідна тема його творчості, набула статусу наукової, репрезентуючи широкі можливості для досліджень питань біографії, філософії творчості та естетики митця в контексті мультикультурної ідентичності.

Література

1. Косач Ю. Джозеф Конрад. Конкістадор з України / Юрій Косач // Час. 1946. – 3 листопада. – С. 21–22.
2. Conrad J. The Collected Letters of Joseph Conrad : in 9 vol. / Joseph Conrad ; ed. by Frederick R. Karl and Laurence Davies. – Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney : Cambridge University Press, 1983. – V. 1 : 1861–1897. – 446 p.
3. Galsworthy J. On Conrad (1 April 1908) / John Galsworthy // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / Norman Sherry ; ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London and New York : Routledge, 2005. – P. 149–155.

4. Garnett E. Unsigned Article on Conrad (15 October 1898) / Edward Garnett // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / Norman Sherry ; ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London and New York : Routledge, 2005. – P. 78–81.
5. Garnett E. Unsigned Review on Conrad (28 September 1907) / Edward Garnett // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London ; New York : Routledge, 2005. – P. 141–143.
6. Garnett E. Unsigned Review on Conrad (22 August 1908) / Edward Garnett // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London ; New York : Routledge, 2005. – P. 164–166.
7. Lynd R. Review (August 1908) / Robert Lynd // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London ; New York : Routledge, 2005. – P. 156–158.
8. Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / Norman Sherry ; ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam. – London and New York : Routledge, 2005. – 318 p.
9. Wise T. J. A Bibliography of the Writings of Joseph Conrad (1895–1920) / Thomas J. Wise. – London : Richard Clay and Sons, Ltd., 1920. – 111 p.

References

1. Kosach Y. (1946) Dzhozef Konrad. Konkistador z Ukrainy [Joseph Conrad. Conquistador from Ukraine], Chas, 1946, 3 lystopada [in Ukrainian].
2. Conrad J. (1896) The Collected Letters of Joseph Conrad : in 9 vol. Edit. by Frederick R. Karl and Laurence Davies, Cambridge ; New York ; Port Chester ; Melbourne ; Sydney, 1983, V. 1 (1861–1897), 446 p.
3. Galsworthy J. (1908) On Conrad (1 April 1908) // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / Norman Sherry ; ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam, London ; New York, 2005, P. 149–155.
4. Garnett E. (1898) Unsigned Article on Conrad (15 October 1898) // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / Norman Sherry ; ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam, London ; New York, 2005, P. 78–81.
5. Garnett E. (1907) Unsigned Review on Conrad (28 September 1907) // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam, London ; New York, 2005, P. 141–143.
6. Garnett E. (1908) Unsigned Review on Conrad (22 August 1908) // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam, London ; New York, 2005, P. 164–166.
7. Lynd R. (1908) Review (August 1908) // Joseph Conrad: The Critical Heritage / ed. by Norman Sherry ; gen. ed. B. C. Southam, London ; New York, 2005, P. 156–158.
8. Sherry N. (2005) Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry, London ; New York, 2005, 318 p.
9. Wise T. J. (1920) A Bibliography of the Writings of Joseph Conrad (1895–1920), London, 1920, 111 p.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню питання національної ідентичності прози Джозефа Конрада в перших англomовних критичних рецензіях. Усвідомлення "польськості" художнього світу письменника, який перебуває під впливом англійської ментальності, в суспільстві Великої Британії відбулося не одразу, поступово пройшовши еволюцію, починаючись з усвідомлення «чужоземності» (англ. – alien) художнього стилю, вивчення національно-культурної ідентичності Конрада поступово трансформувалось в площину

“континентальності” та “слов’янськості” (англ. – Slav, Slavonism) і тільки після цього – “польськості”. Дискусія щодо приналежності до польської культури англійського класика Джозефа Конрада продовжуються й досі, хоча вже у раних критичних рецензіях, присвячених творам письменника, розпочалися пошуки національно-культурної ідентичності як підґрунтя його своєрідного поетичного світу у реалізації всіх її складових категорій, – географії, історії, релігії та духовної структури. Актуальність теми визначається науковим інтересом до проблеми мультикультуралізму, що посилюється за останнє десятиліття у літературознавчій сфері та водночас недостатністю літературознавчого осмислення національно-культурної ідентичності, крізь призму якої розкривається естетичний, філософський і поетологічний смисл художньої спадщини Джозефа Конрада, крім цього – потребою висвітлення методологічної значущості мультикультурних типологічно-критичних рецепцій у зарубіжному конрадознавстві. Мета статті полягає у розкритті змісту, означенні польської компоненти мультикультурної ідентичності художнього світу англійського класика ХХ століття, що набуло чинності і вагомості в перших англійських критичних рецензіях. Теоретико-методологічну основу дослідження складають критичні англійські рецензії, антропології культури, філософії культури як засад мультикультурності. Вивчення формування поняття національно-культурної ідентичності ґрунтувалось на досягненнях теоретиків мультикультуралізму. У процесі написання статті були задіяні такі методи дослідження, як мультикультурно-типологічний та культурно-історичний.

Ключові слова: мультикультурність, національно-культурна ідентичність, польська компонента, художня спадщина, критичні рецензії.